

AUTOBIOGRAFIA nr 1 (12) 2019 s. 245–257
ISSN 2353-8694
DOI: 10.18276/au.2019.1.12-15

ROZBIORY

ANNA TOMCZYK*
Uniwersytet Szczeciński

Życie, które podzielił Atlantyck. Biografia Zbigniewa Anthony'ego Kruszewskiego

Streszczenie

Tekst zawiera rozważania na temat wydanej w 2019 roku biografii Zbigniewa Anthony'ego Kruszewskiego pod tytułem *Życie na pograniczach* autorstwa Beaty Halickiej. W artykule zawarte zostały omówienie książki i najważniejsze informacje na temat pracy naukowej pioniera *border studies* (studiów granicznych) w Stanach Zjednoczonych, a także życia badacza, między innymi te dotyczące dzieciństwa spędzonego w Polsce i przypadającego na czas II wojny światowej.

Słowa kluczowe

biografia, Zbigniew Anthony Kruszewski, emigracja, II wojna światowa, border studies

Biografia Zbigniewa Kruszewskiego autorstwa prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dr hab. Beaty Halickiej pod tytułem *Życie na pograniczach*¹ została wydana w serii *Fontes Rerum ad Historiam Scientiae Spectantium*, obok takich pozycji jak *Rzeczpospolita*

---

* Kontakt z autorką: anna25_tomczyk@o2.pl.

¹ Beata Halicka, *Życie na pograniczach. Zbigniew Anthony Kruszewski. Biografia* (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2019). Dalej w wydzielonych cytatach jako ŻnP.

*Polska w literaturze politycznej zachodu*² Stanisława Kota czy *Autobiografia i teksty wybrane*³ Daniela Beauvois.

Autorka zatrudniona jest w Instytucie Wschodnim Wydziału Historycznego Uniwersytetu w Poznaniu, a jedna z jej najbardziej znanych książek to *Polski Dzik Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe osvajanie Nadodrza 1945–1948*⁴, uhonorowana Nagrodą Identitas w 2016 roku w kategorii „najlepsza historyczna książka roku”. Nie dziwi fakt, że właśnie badaczka pograniczności podjęła się napisania tej biografii. Rekonstruowanie losów jednostki to zadanie niełatwe, lecz jednocześnie szczególnie, pozwala nawiązać wyjątkową relację z opisywaną osobą. Według Anny Legeżyńskiej daje też autorowi możliwość innego spojrzenia na samego siebie⁵. Andrzej Franaszek odmitologizował z kolei postać autora biografii, twierdząc, iż pisarz uprawiający ten gatunek nie jest „natchnionym artystą”, ale „rzemieślnikiem”⁶: nie „wciela się” w opisywanego bohatera, lecz spędza godziny na przeszukiwaniu archiwów czy tomów korespondencji. Biografowie stają przed problemami nie tylko natury etycznej, ale też często technicznej czy formalnej. Halicka wspominała o tym na spotkaniu w maju 2019 roku w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie, kiedy opowiadała o zdobywaniu źródeł do biografii, między innymi dokumentów z powstania warszawskiego, czy selekcji notatek, ale przede wszystkim o wyborze materiałów z wielogodzinnych nagrań rozmów z bohaterem.

Zbigniew Anthony Kruszewski urodził się w 1928 roku (w chwili wydania biografii miał 91 lat). Jako dziecko aktywnie działał w harcerstwie, a podczas wojny walczył w powstaniu warszawskim. Na emigracji został politologiem i pracował na Uniwersytecie Chicagowskim, Uniwersytecie Miejskim w Nowym Jorku i Uniwersytecie Tekszańskim w El Paso, a także był wiceprezesem Kongresu Polonii Amerykańskiej. To przykład polskiego emigranta, któremu udało się odnieść sukces w drugiej ojczyźnie. Jego życie na obczyźnie toczyło się głównie między Stanami Zjednoczonymi a Meksykiem, nad rzeką Rio Grande. Bardzo szybko, bo już w latach siedemdziesiątych, stał się pionierem *border studies* (studiów granicznych). Jego rozprawa doktorska traktowała o granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Jak pisze Jarosław Jańczak, *border studies* przeżywają obecnie renesans, głównie z powodu ewolucji procesów społecznych i politycznych mających miejsce w Europie oraz Stanach

² Stanisław Kot, *Rzeczpospolita Polska w literaturze politycznej zachodu*, oprac. Lech Szczucki, Janusz Tazbir (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, 2017).

³ Daniel Beauvois, *Autobiografia i teksty wybrane*, tłum. Robert Zaborowski (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, 2017).

⁴ Beata Halicka, *Polski Dzik Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe osvajanie Nadodrza 1945–1948* (Kraków: Universitas, 2015).

⁵ Anna Legeżyńska, „Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie”, *Teksty Drugie* 1 (2019): 13.

⁶ Andrzej Franaszek, *Herbert. Biografia*, t. 2: *Pan Cogito* (Kraków: Znak, 2018), 381.

Zjednoczonych⁷. W szczególności chodzi o globalizację oraz integrację europejską, ale też zmianę w postrzeganiu takich wartości jak państwo, terytorialność czy suwerenność. Studia graniczne nadal nie mają określonej struktury naukowej, ale „granica” jako zagadnienie badawcze przechodzi z wymiaru ściśle politycznego do społecznego, staje się przedmiotem namysłu niestroniącego od subiektywności i różnorodnych działań. *Border studies* łączą się także z działaniami artystycznymi podejmowanymi w obszarach pogranicznych – przykładem może być dorobek szczecińskiego czasopisma „Pogranicza”.

Dobrym komentarzem socjologiczno-kulturowym do życia Kruszewskiego mogłaby być koncepcja osoby z kreseczką pośrodku innej emigrantki z tego samego pokolenia, pisarki Danuty Mostwin⁸. Emigracja do Stanów Zjednoczonych wyzwoliła energię, która doprowadziła do zmian w życiu badacza, lecz nie wymazała kulturowej tożsamości nabytej w dzieciństwie i okresie wczesnej młodości. Co prawda przystosował się do struktury społeczeństwa, poznał obowiązujące tam zasady, ale pozostał zależny od kultury polskiej, w której się wychował. Połączył dawne z nowym poprzez pracę naukową i jako badacz pograniczny odnalazł życiowy balans. Przyświecała mu chęć przełamywania granic. Chciał łączyć ludzi, budować mosty między narodami i krajami. Podobnie myśleli badacze *border studies* na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy wraz z końcem systemu komunistycznego pojawiła się (jak się później okazało, niemożliwa do zrealizowania, bo wciąż buduje się nowe mury między narodami, państwami, grupami społecznymi) idea świata bez granic⁹.

Leszek Zasztowt napisał we wstępie do biografii Kruszewskiego, iż nie brakuje w niej ciemnych kart polskiej historii, opisanych bez cenzury i bez ubarwiania¹⁰. Chodzi tu między innymi o gorzkie rozliczenie z powstaniem warszawskim i konstatację, iż nie zajmuje ono dość ważnego miejsca w świadomości zbiorowej. Kruszewski odczuwał żal, kiedy współczesna polska młodzież nie potrafiła podać nawet daty wybuchu powstania podczas jego wizyty w kraju. Inną istotną kwestią jest traktowanie jeńców w obozach nazistowskich, którym nie zapewniano podstawowych środków do przeżycia. Sytuacja emigrantów w Wielkiej Brytanii po zakończeniu II wojny światowej także nie przedstawiała się dobrze, choć dla młodego i ambitnego chłopaka, jakim wówczas był Kruszewski, historia okazała się i tak dość łaskawa. Udało mu się – dzięki ambicji i uporowi w dążeniu do celu, którym były studia

⁷ Jarosław Jańczak, „Przesunięcie koncepcyjne w *studiach granicznych*”, *Przegląd Politologiczny* 2 (2013): 83.

⁸ Danuta Mostwin, *Emigranci polscy w USA* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 1991), 7–8.

⁹ Jańczak, „Przesunięcie koncepcyjne”, 83–84.

¹⁰ Leszek Zasztowt, wstęp do *Życie na pograniczach. Zbigniew Anthony Kruszewski. Biografia*, Beata Halicka (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2019).

wyższe, a później praca naukowa – w końcu osiągnąć sukces w życiu publicznym, a także stabilność w sferze prywatnej.

Pisanie biografii polskiego naukowca osiągającego sukces w Stanach Zjednoczonych stanowi kolejną odsłonę fascynacji twórców kultury, pisarzy i publicystów dziejami Polonii i życiem Polaków poza granicami kraju. Jak zauważa Hieronim Kubiak, do odtworzenia losów emigrantów nie wystarczą źródła zastane (tropy ludzkiej działalności)¹¹. Należy dotrzeć do tego, co było najistotniejsze dla danej osoby, stanowiło – w tym przypadku – podstawę badań. Dążenie Kruszewskiego do uzyskania wykształcenia można w pewien sposób porównać do pracy, jaką wykonała Halicka podczas gromadzenia materiałów do jego biografii. Według Nasiłowskiej nikt nie chce poświęcać długich lat na zajęcie, które nie przyniesie cenionych przez naukę efektów, zwłaszcza w przypadku pozycji, jaką zajmuje w Polsce biografistyka (jej zdaniem drugorzędna)¹². Trudno też znaleźć odpowiedź na pytanie o to, czy biografia jest dziełem oryginalnym: czy może ona być genialna sama w sobie, czy też bazuje jedynie na „interesującym potencjale swojego bohatera”¹³?

Życie bohatera musi mieć potencjał narracyjny, układać się w nośną całość, być na tyle ciekawe, aby autor zechciał je opisać. Biograf zaś musi być obdarzony także intuicją, zadawać życiu swego bohatera właściwe pytania. Droga, jaką przebył Kruszewski, stała się osią kompozycyjną książki o nim. Halicka ukazała jego życie od czasów szczęśliwego wczesnego dzieciństwa przez mroczny okres wojny i powojnia, trudy samotnego dojrzewania na emigracji, bez wsparcia rodziny i początkowo bez przyjaciół, aż po stabilizację zawodową i osobistą w dojrzałym wieku. Ten układ podyktowany został przez samo życie, lecz ma zarazem potencjał pouczenia, przykładu. Czytelnik ma okazję poznawać zarówno losy Kruszewskiego, jak i realia polityczne krajów, w których żył naukowiec polskiego pochodzenia.

Jak podaje Nasiłowska, biografia nie powinna być szczegółowym opisem życia danej osoby¹⁴. Należy opuścić niepotrzebne fakty, zachować zwięzłość, jednocześnie nie pomijając informacji istotnych czy interesujących, a także pozostać niezależnym (nie należy w biografii prawić komplementów bohaterowi). Halicka utrzymała potrzebny dystans do bohatera.

¹¹ Hieronim Kubiak, „Słowo wstępne. Zakres przedmiotowy, założenia teoriopoznawcze i metodologiczne syntezy dziejów i współczesnych przemian Polonii amerykańskiej”, w: *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. Hieronim Kubiak, Eugeniusz Kusielewicz, Tadeusz Gromada (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988), 10.

¹² Anna Nasiłowska, „Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki. Wprowadzenie do tematu”, *Teksty Drugie* 1 (2019): 41–46.

¹³ Kubiak, „Słowo wstępne”, 46.

¹⁴ Tamże, 47.

Na uwagę zasługuje zwłaszcza opis pierwszych lat Kruszewskiego w Stanach Zjednoczonych, jego związków z Polonią w Chicago i nie zawsze spójnych dążeń Polaków na obczyźnie, rodzących niejednokrotnie spory. Kruszewski trzymał się na uboczu, nie angażował w dyskusje, skupiając się na własnym planie na życie. Biografka nie komentuje zachowania i postawy młodego Zbigniewa, poznanego przecież z opowieści dojrzałego już człowieka. Komentarze dotyczą zwykle jedynie reakcji osób ze środowiska polonijnego, ale zgodnie z wymogami sztuki biograficznej autorka pozostawia ocenę osobie czytającej. *Życie na pograniczach* ukazuje postać barwną, interesującą, taką, której się „kibicuje”. Dzieje indywidualne są też okazją do przyjrzenia się losom Polonii w Stanach Zjednoczonych. Biografia ukazuje zarówno jasne strony życia na obczyźnie – takie jak szansa na rozwój intelektualny i pracę naukową na najlepszych amerykańskich uczelniach – jak i jego cienie, czyli niewielkie możliwości zarobkowe studenta Polaka czy tęsknotę za najbliższymi.

Przełomem w życiu Kruszewskiego była zdecydowanie podróz z Wielkiej Brytanii do Ameryki:

Zakończone sukcesem wieloletnie starania o amerykańską wizę otworzyły mu drogę emigracji do Stanów Zjednoczonych. Uzyskane w Wielkiej Brytanii z wielkim trudem i kosztem licznych wyrzeczeń wykształcenie dawało niewielkie szanse zrobienia znaczącej kariery w tym ze wszech miar konserwatywnym kraju. Marzeń o studiach na dobrym uniwersytecie Kruszewski nie mógł zrealizować w Anglii ze względów finansowych. Zgorzkniałe i wewnętrznie skłócone środowisko londyńskiej Polonii nie interesowało się zbytnio wspieraniem polskiej młodzieży, która nie miała rodzin, pozostawiając ją samą sobie. Trudno się dziwić, że w tej sytuacji 24-letni młodzieniec daje się uwieść opowieściom o *American dream*, o kraju nieograniczonych możliwości (ŻnP, 175).

Jak pisze Mostwin, nie każdy Polak wyjeżdżający do Stanów po II wojnie światowej to „uchodźca”, „wygnaniec” bądź „zbieg”¹⁵. Określenie „emigrant” może oznaczać także osobę poszukującą przygody czy polepszenia życiowej sytuacji („Kto by nie skorzystał z wyjazdu do Ameryki, jak się nadarzyła okazja?”¹⁶ – mówi jedna z rozmówczyń Mostwin).

Przy omawianiu tej książki nie można zapominać o tym, iż traktuje ona o życiu naukowca. Historia polskiej nauki potrzebuje biografii, bo pozwalają porównywać losy polskich uczonych, także tych pracujących za granicą. Autorka buduje postać, której najważniejszą cechą jest ambicja, co wynika z wychowania i rodzinnych tradycji. W pamięci bohatera za ich

---

¹⁵ Mostwin, *Emigranci polscy*, 15.

¹⁶ Tamże.

przekazywanie odpowiada matka, wpajająca synowi, że najważniejszą wartością dla szanowanego Polaka powinno być wykształcenie. Dlatego tak istotne jest w jego przypadku najpierw dążenie do uzyskania jakiegokolwiek dostępu do edukacji (co nie było łatwe w czasie wojny), finalnie zaś – już na emigracji – do osiągnięcia sukcesu naukowego na renomowanej uczelni.

W początkowym okresie pobytu na obczyźnie można – według wyznaczników Mostwin – określić Kruszewskiego mianem emigranta polskiego w Stanach Zjednoczonych¹⁷. Urodził się poza Ameryką, lecz osiadł w niej na stałe. „Jako emigrant polski osoba taka odczuwa lojalność i przynależność do polskiej grupy etnicznej, chociaż nie musi być z grupą taką aktywnie związana”¹⁸ – pisze badaczka. Od wielu już lat Kruszewski nazywa siebie jednak Amerykaninem polskiego pochodzenia, co pokazuje więzi z USA. Polska jest dla niego jedynie krajem rodzinnym.

Istotną rolę w biografii pióra Halickiej zajmuje polityka. To, co dzieje się w Polsce, a także w Europie i nawet na świecie, stanowi nie tylko tło życia głównego bohatera, ale wpływa również na podejmowane przez niego decyzje. Drogi, które obrał naukowiec, a także konsekwencje jego wyborów pokazują wyjątkową osobowość. Z kart *Życia na pograniczach* wyłania się postać paradoksalna: jako młody człowiek Zbigniew zachowywał się jak dojrzały mężczyzna, a już w podeszłym wieku zdarzało mu się podejmować działania charakterystyczne dla młodych ludzi.

W biografii Halickiej istotne jest utrzymanie balansu między tym, co prywatne, a tym, co publiczne w życiu badacza. Równie znaczącą rolę odgrywa w niej historia i polityka, co życie rodzinne bohatera, jego przyjaźnie i autorytety. Te dwie płaszczyzny często się jednak ze sobą łączą, a przyjaciele Kruszewskiego to w większości również ludzie nauki. Choć opowieść o działalności publicznej przeważa, sfera prywatna również jest ważną składową biografii naukowca. Od niej Halicka zaczyna, to jest od opisu dzieciństwa spędzonego w Warszawie. Rozpoczynanie życiorysu od początkowych lat życia to częsta praktyka w tego typu książkach. Współczesne koncepcje biograficzne podkreślają wagę historii dzieciństwa w poznawaniu dziejów; jak pisze Jerzy Madejski, budzi ona zaciekawienie i pozwala zbliżyć się do przeszłości bohatera¹⁹. Autorka poprzez rozmowę z naukowcem, a także analizę dokumentów zrekonstruowała ten okres życia Kruszewskiego. W dalszej części pojawia się życie publiczne: konspiracja i powstanie warszawskie, a także niemiecka niewola. Rozdział *W zachodniej Europie – trudne drogi wyboru* z kolei idealnie łączy osobiste i publiczne, i podobny układ

¹⁷ Tamże, 15–16.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Jerzy Madejski, *Deformacje biografii* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004), 20–23.

pojawia się w każdej już części biografii. W ten sposób Halicka ukazuje przeszłość naukową profesora i zaznacza elementy z tła²⁰. Trudności, na jakie napotyka Kruszewski na początku drogi emigranckiej, zachwiały jego tożsamością²¹. Odpowiedzi na pytanie: „Kim jestem?” emigrant Kruszewski mógł udzielić dopiero po wieloletniej rozłące z krajem ojczystym, już po osiągnięciu statusu naukowca.

Z powojenną emigracją wiązała się też rozłąka z najbliższymi – matką i bratem. Już na obczyźnie dowiedział się o śmierci rodzicielki, a z bratem utrzymywał nieregularny kontakt korespondencyjny od momentu, kiedy udało im się odnaleźć z pomocą Czerwonego Krzyża. Początkowo młody ambitny Polak nie mógł znaleźć sobie przyjaciół, wiódł więc melancholijne życie samotnika i przesadnie angażował się w pracę. Pragnął zarobić pieniądze na utrzymanie podczas wyższych studiów, czyli osiągnąć sukces naukowy, tak jak wpajała mu od najmłodszych lat matka. Z czasem zyskał przyjaciół, miłość, ale też uznanie. Nie była to jednak łatwa droga. W pewnym momencie musiał wybrać między dziewczyną, z którą planował małżeństwo, a wyjazdem do Ameryki w celach naukowych. W tamtym okresie ważniejsza okazała się kariera – spełnienie *American dream*.

Zadaniem biografu jest nie tylko uzyskanie informacji na temat życia opisywanej postaci, ale też sprawdzenie ich wiarygodności. „Biograf musi iść przed nami, jak kanarek w kopalni”²², pisze Virginia Woolf. Halicka przyznała (podczas spotkania w Szczecinie), iż każdą informację otrzymaną od Kruszewskiego sprawdziła w odpowiednich źródłach, nawet jeśli profesor był przekonany, że się nie myli. Starła się jednak pisać nie tylko o faktach z życia bohatera.

W opisie pierwszych kroków emigranckich w Chicago autorka nie skupia się wyłącznie na życiu uniwersyteckim swego bohatera. Ciekawość czytelnika dotycząca tego, co czuł i myślał wówczas Kruszewski, zostaje zaspokojona. Na podstawie listów, zapisków i prywatnych notatek Halicka odtwarza rozterki młodego badacza, dla którego zderzenie z rzeczywistością imigrancką okazało się bolesne. Pierwsze lata w Stanach to czas życia „na dorobku” i walki o pozycję w świecie naukowym. Zaczynał zdany na siebie i stopniowo zyskiwał poparcie w środowisku akademickim. Wielu emigrantów cierpi z powodu wyalienowania, nawet jeśli otrzymują pomoc od organizacji polonijnych²³. Tułaczka połączona z nostalgią motywowała jednak bohatera do zdobywania – w późniejszym czasie – nie tylko uznania, ale i przyjaźni.

---

²⁰ Tamże, s. 24.

²¹ Mostwin, *Emigranci polscy*, 19.

²² Virginia Woolf, „Sztuka biografii”, w: Virginia Woolf, *Eseje wybrane*, tłum. Magdalena Heydel (Kraków: Karakter, 2015), 321.

²³ Mostwin, *Emigranci polscy*, 22.

Kariera uniwersytecka Kruszewskiego była początkowo pełna niepowodzeń i momentów krytycznych, ale czy w ten sposób nie można scharakteryzować w zasadzie większości tego typu życiorysów? Droga do profesury na prestiżowej uczelni nieco się jednak różniła od przeciętnych kolei losów naukowca. Bohater walczył w II wojnie światowej i nie zdążył przeżyć młodości, od razu musiał stawić czoło wyzwaniom dorosłego życia. W czasie, kiedy powinien siedzieć w szkolnej ławie, brał udział w powstaniu warszawskim, po czym wyjechał i za wszelką cenę próbował zdobyć wykształcenie – co oznaczało niepoprzestawanie jedynie na studiach wyższych. Autorka opisuje zmagania Kruszewskiego z powojennymi realiami w Polsce, w Wielkiej Brytanii, a także w Stanach. W książce można też znaleźć uczucia, jakie mogły towarzyszyć młodemu chłopakowi. Odczuwa się napięcie spowodowane zetknięciem z nieznaną, nową i nie zawsze przyjemną rzeczywistością. Zapewne gdyby w życiu Kruszewskiego nie pojawiła się wojna, a w jej wyniku również emigracja, zostałyby naukowcem na jednym z polskich uniwersytetów.

Biografia stworzona przez Halicką ukazuje życie akademickie w bardzo pozytywnym świetle. Można jednak zadać sobie pytanie, ile znaczy dla człowieka kariera uniwersytecka. Otóż w przypadku Kruszewskiego zdobycie tytułu profesora stało się tak istotnym celem, że zagubiony młody emigrant zyskał dzięki niemu sens życia. W ten sposób również spełniał ambicje matki. To ciekawy aspekt tej opowieści – dochowanie wierności kochanej osobie i swego rodzaju zadośćuczynienie przez osiągnięcie wysokiego statusu naukowego.

Utrzymanie kontaktów z innymi polskimi rodzinami w danym kraju związane jest z zagubieniem poczucia przynależności, poszukiwaniem przyjaźni, akceptacji. Według Mostwin, pisarki i socjolożki z pokolenia Kruszewskiego, wielu emigrantów powojennych szukało pociechy w Kościele i polskich parafiach na obczyźnie²⁴. Kruszewski nie należał jednak do tej grupy. Mimo samotności nie szukał pocieszenia w religii. Ukojenie przynosiła mu nauka.

Interesującą częścią biografii jest opis relacji Kruszewskiego z żoną, Jadwigą June Kruszewską. Żyli w symbiotycznym, bezdzietnym związku i byli do siebie bardzo przywiązani, nic więc dziwnego, że śmierć Jadwigi doprowadziła do załamania mężczyzny. Małżonka była dla niego wsparciem. Można ją też nazwać asystentką naukowca:

W pierwszych tygodniach po pogrzebie przyjaciele zauważyli, że Zbigniew bardzo podupadł na zdrowiu i zmienił się nie do poznania. Chcąc zaradzić tej sytuacji szukali sposobu, jak mu pomóc. Okazało się, że w życiu codziennym małżonkowie Kruszewscy tak bardzo byli ze sobą związani i tak doskonale się uzupełniali, że w momencie, kiedy zabrakło żony, mąż nie był w stanie normalnie funkcjonować (ŻnP, 380).

---

²⁴ Tamże, 83.

Biografia jest gatunkiem angażującym odbiorcę „w tym samym stopniu, co wybitne dzieło powieściowe”²⁵. Halicka pozwala czytelnikowi zająć stanowisko, na przykład jeśli chodzi o relacje naukowca z żoną. Autorka porusza też kwestię podziału obowiązków w związku Kruszewskich, który przedstawiał się w ten sposób, że Jadwiga przejęła wszystkie prace związane z prowadzeniem domu i była sekretarką męża:

Jak w każdym małżeństwie istniał i u nich podział obowiązków, który ze względu na fakt, iż nie mieli dzieci, był dosyć specyficzny. Jadwiga wzięła na siebie wszystkie obowiązki domowe, szczególnie te związane z przygotowywaniem posiłków, porządkami, dbałością o garderobę i tym podobne. Ponadto to ona, a nie Zbigniew, prowadziła samochód, obsługiwała komputer i inne nowoczesne urządzenia elektroniczne. W doskonałej symbiozie, jaką tworzyli małżonkowie, profesor mógł pozwolić sobie na luksus niezaprzątania sobie głowy takimi wynalazkami współczesności, jak Internet, e-mail, fax czy sms. Będąc wolnym od tego typu „obciążeń”, mógł w pełni poświęcić się swojej pracy naukowej, dydaktycznej i społecznej (ŻnP, 380).

Śmierć żony czyni Kruszewskiego bezradnym. Codziennosc okazuje się wypełniona banalnymi, trudnymi czynnościami, problem sprawia nawet zaparzenie kawy w ekspresie. Ten bardzo prywatny moment osamotnienia i straty uzupełnia portret uczonego.

Zbigniew Anthony Kruszewski to człowiek zasłużony także dla nauki Pomorza Zachodniego – zwłaszcza dla rozwoju Uniwersytetu Szczecińskiego, gdyż to w zbiorach Biblioteki Głównej US znajduje się jego księgozbiór²⁶. Przekazał go już w 2007 roku (miał wtedy siedemdziesiąt dziewięć lat). Trzydzieści siedem skrzyń z książkami, w sumie tysiąc sto dziewięćdziesiąt woluminów, przybyło do Szczecina z Nowego Jorku. Wśród nich znalazły się pozycje anglojęzyczne, ale także napisane w języku polskim, głównie takie, których według badacza brakowało w polskich bibliotekach uniwersyteckich. Ze Stanów przyleciały unikatowe dzieła z zakresu politologii, zwłaszcza wydane po 1950 roku. Kruszewski wyraził nadzieję, iż w Polsce zbiory te będą bardziej przydatne i lepiej spożytkowane niż w El Paso. Każdy podarowany przez profesora tom został opatrzony ekslibrisem. Naukowiec wyjaśniał, iż przekazał te książki właśnie szczecinianom, ponieważ podczas częstych odwiedzin w stolicy Pomorza Zachodniego zawsze był przyjmowany przyjaźnie i gościnnie. Badacz poświęcił też wiele artykułów Szczecinowi, a pomorscy studenci za jego wstawiennictwem

---

²⁵ Nasiłowska, „Angielskie, francuskie i polskie”, 53.

²⁶ Marta Sztark-Żurek, „Drugie życie prywatnych zbiorów darczyńców z naukowego świata”, *Bibliotekarz Zachodniopomorski* 3–4 (2018).

mają możliwość podjęcia nauki w Stanach Zjednoczonych. Szczecin interesuje profesora pod względem naukowym głównie ze względu na granicę z Niemcami. Oprócz książek badacz kolekcjonuje także mapy historyczne.

Jak zauważa Marta Sztark-Żurek z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego, Kruszewski jest jednym z nielicznych żyjących darczyńców księgozbiorów, gdyż zwykle biblioteki przekazuje się dopiero po śmierci. Jej zdaniem bardzo często to właśnie naukowcy, bibliofile przekazują swoje zbiory bibliotekom uniwersyteckim, w nadziei, iż kolejne pokolenia skorzystają z ich daru podczas własnej pracy badawczej²⁷. Warto też zauważyć, iż pomoc Kruszewskiego nie była jednorazowa – jeszcze po 2007 roku do Biblioteki Głównej US dotarło wiele książek politologicznych i historycznych, a także z zakresu administracji publicznej, stosunków międzynarodowych czy *border studies*.

Biografię naukowca Kruszewskiego można czytać przez pryzmat życiorysu innego Polaka, który po udziale w II wojnie światowej wyjechał do USA i zrobił tam karierę naukową. Chodzi o Jana Karskiego, postać pojawiającą się na kartach dzieła Halickiej. Karski też doczekał się świetnej biografii, pióra Waldemara Piaseckiego²⁸. Obie książki mają podobną kompozycję. Tom pierwszy książki o Karskim opisuje dzieciństwo i wczesną młodość bohatera, tom drugi opowiada o losach wojennych, tom trzeci zaś pokazuje pracę naukową i życie prywatne już w Stanach Zjednoczonych. Losy tych dwóch naukowców w pewnym momencie się łączą, a w biografii Kruszewskiego znaleźć można również fragmenty o tym, że nie zawsze się ze sobą zgadzają. Tak jak w kwestii konspiracji: Kruszewski twierdził w jednym z wywiadów, iż nie rozmawiał ze znajomymi i z rodziną na temat swojej działalności w podziemiu, Karski zaś w *Tajnym państwie*²⁹ opisał, że często kontaktował się z kolegami i „wiele osób z kręgu jego znajomych wiedziało o wspólnym zaangażowaniu w działalność konspiracyjną”³⁰. Warto jednak pamiętać, iż sam Karski przyznał się do wielu koniecznych kłamstw w jego pełniącej też funkcję propagandową książce, a w pełni odkrywa je dopiero Piasecki w drugim tomie biografii. Kilka zostaje sprostowanych już w wydaniu *Tajnego państwa* z okazji setnej rocznicy urodzin kuriera z 2014 roku.

Halicka w interesujący sposób pokazała różnicę zdań między Kruszewskim a Karskim, nie umniejszała zasług legendarnego kuriera w jego skróconym biogramie, a w dodatku udało jej się przedstawić zatarg naukowców w sposób obiektywny³¹. Spotkali się w marcu 1965

---

²⁷ Tamże.

²⁸ Waldemar Piasecki, *Jan Karski. Jedno życie. Kompletna opowieść* (Kraków: Insignis, 2015–2017).

²⁹ Jan Karski, *Tajne państwo. Opowieść o polskim Podziemiu* (Kraków: Znak, 2014).

³⁰ Halicka, *Życie na pograniczach*, 57.

³¹ Tamże, 280–281.

roku w Chicago na konferencji naukowej poświęconej polityce państw zachodnich wobec Europy Wschodniej. Chodziło zwłaszcza o pozycję Niemiec. Kruszewski walczył o zaproszenie na tę uroczystość także przedstawicielei Polonii amerykańskiej: „Wysłaliśmy kolejne pismo sugerując, że jeżeli nie zaproszą Kongresu Polonii Amerykańskiej, to zmobilizujemy paręset ludzi i będziemy pikietować, chodzić z plakatami przez cały kongres przed hotelem i zakłócać im obrady”³².

Jednym z zaproszonych Amerykanów polskiego pochodzenia był właśnie Karski, doskonały mówca, prawnik, dyplomata i historyk, któremu udało się podczas wojny spotkać z prezydentem USA Franklinem Rooseveltem. Kruszewski wiedział z kolei, iż jeśli jego przemówienie ma trwać osiem minut, będzie mu trudno wywołać pożądany efekt, zwłaszcza że był wtedy młodym badaczem. Zwrócił się więc o pomoc do legendarnego kuriera, jednakże, jak opisuje Halicka, „szybko zorientował się, że prof. Karski nie podziela jego poglądów, nie chciał przyjąć jego argumentów o antypolskiej propagandzie niemieckiej i potrzebie zabiegania o utrzymanie przy Polsce Ziemi Zachodnich i Północnych”³³.

Karski nie zgodził się z młodym naukowcem, jednak autorka potrafiła powstrzymać się od oceny postępowania dyplomaty. To jedno z nielicznych takich miejsc w biografii, bowiem zwykle ludzie dzielali poglądy Kruszewskiego. Halicka przywołała wypowiedź samego badacza, aby podsumować wątek konfliktu:

Kiedy Karski przyjechał do Chicago, spotkałem się z nim w hotelu i przedstawiłem całą sprawę. A on do mnie mówi: „Rewizjoniści? Co ty mówisz, młody człowieku? Jacy rewizjoniści? Ja w ogóle nie wiem, o czym ty mówisz. Tu są poważni niemieccy politycy, reprezentacja wszystkich partii politycznych”. Dosłownie *per* „młody człowieku” do mnie mówił. Byłem tym kompletnie zdruzgotany i przybity, bo on przecież doskonale to rozumiał, ale z jakichś powodów nie chciał przyznać mi racji (ŻnP, 282).

Autorka skomentowała jedynie zdziwienie postawą Karskiego, nie zaś jego zachowanie czy sposób, w jaki potraktował młodszego kolegę.

Biografia Zbigniewa Anthony’ego Kruszewskiego autorstwa Beaty Halickiej pod tytułem *Życie na pograniczach* to pozycja ukazująca zawiłe, pełne sukcesów, ale i – zwłaszcza na początku drogi – niepowodzeń, życie młodego polskiego badacza granic w Stanach Zjednoczonych. To dzieło kompletne i skończone, choć jego bohater wciąż pracuje naukowo i podróżuje po świecie, dzieląc się swoją wiedzą. Co roku prowadzi na przykład cykl letnich

³² Tamże, 281.

³³ Tamże, 282.

wykładów w Warszawie z okazji rocznicy wybuchu powstania warszawskiego. Biografia ta może też przysłużyć się rozważaniom nad *border studies*, zwłaszcza w okresie ich przesunięć ideowych, o czym pisze Jańczak³⁴.

Halicka jest historyczką i posługuje się odpowiednią dla tej nauki metodologią. Krytycznie odnosi się do źródeł, umiejętnie przy tym selekcionując zebrany materiał. Pisze o mistrzu z perspektywy uczennicy, zachowuje jednak profesjonalny obiektywizm, wyłączając z biografii własne odczucia. Jej zamiarem nie było stworzenie „hagiograficznego” portretu Kruszewskiego, lecz krytycznego i naukowego opracowania życiorysu badacza pograniczy – i właśnie tym jest *Życie na pograniczach*.

Bibliografia

- Beauvois, Daniel. *Autobiografia i teksty wybrane*. Tłum. Robert Zaborowski. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017.
- Franaszek, Andrzej. *Herbert. Biografia*. T. 2: *Pan Cogito*. Kraków: Znak, 2018.
- Halicka, Beata. *Życie na pograniczach. Zbigniew Anthony Kruszewski. Biografia*. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2019.
- Jańczak, Jarosław. „Przesunięcie koncepcyjne w *studiach granicznych*”. *Przegląd Politologiczny* 2 (2013): 83–93.
- Karski, Jan. *Tajne państwo. Opowieść o polskim Podziemiu*. Kraków: Znak, 2014.
- Kot, Stanisław. *Rzeczpospolita Polska w literaturze politycznej zachodu*. Oprac. Lech Szczucki, Janusz Tazbir. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017.
- Kubiak, Hieronim. „Słowo wstępne. Zakres przedmiotowy, założenia teoriopoznawcze i metodologiczne syntezy dziejów i współczesnych przemian Polonii amerykańskiej”. W: *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. Hieronim Kubiak, Eugeniusz Kusielewicz, Tadeusz Gromada, 10–47. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988.
- Legeżyńska, Anna. „Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie”. *Teksty Drugie* 1 (2019): 13–27.
- Madejski, Jerzy. *Deformacje biografii*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004.
- Mostwin, Danuta. *Emigranci polscy w USA*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991.
- Nasiłowska, Anna. „Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki. Wprowadzenie do tematu”. *Teksty Drugie* 1 (2019): 41–60.

³⁴ Jańczak, „Przesunięcie koncepcyjne”, 91.

- Piasecki, Waldemar. *Jan Karski. Jedno życie. Kompletna opowieść*. Kraków: Insignis, 2015–2017.
- Sztark-Żurek, Marta. „Drugie życie prywatnych zbiorów darczyńców z naukowego świata”. *Bibliotekarz Zachodniopomorski* 3–4 (2018): 65–76.
- Tabaszewska, Justyna. „Na granicy faktu. Kategoria *faction* w badaniach nad współczesnymi biografiami”. *Teksty Drugie* 1 (2019): 61–79.
- Woolf, Virginia. „Sztuka biografii”. W: Virginia Woolf, *Eseje wybrane*. Tłum. Magdalena Heydel, 315–322. Kraków: Karakter, 2015.
- Zasztowt, Leszek. Wstęp do *Życie na pograniczach*. Zbigniew Anthony Kruszewski. *Biografia*, Beata Halicka. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN – Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2019.

A Life Divided by the Atlantic. The Biography of Zbigniew Anthony Kruszewski seen through the eyes of Beata Halicka

Summary

This reflects on the biography of Zbigniew Anthony Kruszewski published by Beata Halicka in 2019 under the title *Życie na pograniczach* (Life in the borderlands). The article outlines the book which presents the most important information about the scholarship of this pioneer of border studies in the USA. It also presents the academic's private life, including his childhood spent in Poland during the Second World War.

Keywords

biography, Zbigniew Anthony Kruszewski, emigration, Second World War, border studies

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Anna Tomczyk, „Życie, które podzielił Atlantyk. Biografia Zbigniewa Anthony'ego Kruszewskiego”, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 1 (2019), 12: 245–257. DOI 10.18276/au.2019.1.12-15